

**Василь ПАХАРЕНКО**

**УДК 821.161.2.09 Т. Г. Шевченко**

**«НАЩО ЖИВЕМО?  
ЧОГО БАЖАЄМО?»**

**(Питання про сенс історії:  
акцентування ключових  
аспектів)**

У статті В. Пахаренка «Нащо живемо? Чого бажаємо?» (Питання про сенс історії: акцентування ключових аспектів) зроблено спробу систематизувати й поглибити визначальні аспекти проблеми сенсу історії з позицій духовного досвіду сьогодення. Автор аналізує історіософські концепції К. Ясперса, М. Чмихова та теорію геоплазми О. Слензака, також зосереджує увагу на феноменах «осьового часу» і третьої – універсальної – фази історії. «Осьовий час» у статті потрактовано як утвердження духовної спільноти (а не суто родової), філософського світосприймання, яке прийшло на зміну архемітологічному, це час екзистенціалізації свідомости. І грецькі трагіки, і давньогрецькі пророки, й індійські та китайські філософи переймаються проблемами меж людини, своїм безсиллям перед «останніми питаннями» – перед смертністю, перед таємницею фатальної вини людини. Те, що «осьова епоха» виявилася паралельно в різних, віддалених одна від одної культурах, є найважливішим доказом саме духовної єдності людства. На природу цього паралелізму проливають світло судження Дж. Віко про єдину логіку становлення людського духу та окреслена К. Г. Юнгом автономність, закономірність й поступальність виявів архетипів колективного позасвідомого в людській душі. Першим після «осьового часу», на думку Ясперса, могутнім зрушенням людської культури стало ствердження науки й техніки, починаючи з XVI – XVII ст. Маємо всі підстави заявити, що – на доповнення й зрівноваження першого, раціонального – у XIX – XX століттях відбулося друге, уже духовне зрушення, яке уможливило розвиток потужної екзистенційної традиції у філосо-

\*\*\*\*\* Шевченків Свім \*\*\*\*\*

фії, мистецтві, гуманітаристиці, у суспільній свідомості загалом. Яскраво потверджує цю тезу, зокрема, художня візія наближення універсальної епохи у творчості Т. Шевченка. Зло, на переконання поета, може бути подолане і буде подолане тільки у співтворчому чині Бога і людини. А це станеться лише тоді, коли людина – нація – людство (родина) «прокинуться» – згадають свою найвищу місію: досотворення разом з Богом світу. Дві грані цього світотворчого процесу, діалогу – людську і Божу – розкрито (і накликає) у віршах «Як умру, то поховайте...» та в переспіві («подражанії») «Ісаія. Глава 35».

**Ключові слова:** сенс історії, К. Ясперс, М. Чмихов, доісторія, локальні історії, «осьовий час», Бог, Христос, екзистенційне спілкування, геоплазма, Т. Шевченко, візіонерство.

Один у другого питаєм,  
Нащо нас мати привела?  
Чи для добра? Чи то для зла?  
Нащо живем? Чого бажаєм?  
І, не дознавшись, умираєм,  
А покидаємо діла...  
Т. Шевченко

**Постановка проблеми.** Відколи людина осягнула, що існує в часі, питання про сенс історії стало для неї одним з найживотрепетніших і найскладніших. В епоху середньовіччя переважало суто теологічне його тлумачення. Ренесанс і Просвітництво перемістили центр уваги в антропологічну й соціологічну площину. Хоч найвидатніші мислителі завжди намагалися узгодити два виміри проблеми – Божий і людський. Питання про сенс історії особливо загостило й ускладнило бурхливе ХХ століття, коли людина опинилася віч-на-віч з реальною загрозою самознищення. Небачені доти за масовістю й жорстокістю світові війни, пандемія тоталітаризму, моторошні спалахи геноциду, тотальна глобалізація безупинно посилюваний екоцид – усе це спростувало просвітницьку віру у «світле майбутнє», яке нібито несе людству Прогрес.

Аналіз досліджень і публікацій. Отже, чи має сенс історія, яка немовби захиталася? Коли так, то в чому він? Це – наскрізна тема таких несхожих один на одного мислителів нашого часу: Д. Андреева, А. Бергсона, М. Бердяєва, А. Камю, Б. Кроче, С. Лазарєва, Є. Маланюка, Х. Ортегі-і-Гасета, Ж.-П. Сартра, А. Тойнбі, Е. Фромма, Д. Чижевського, П. де Шардена, М. Шлемкевича, О. Шпенглера, К. Ясперса і багатьох-багатьох інших.

Мета статті – окреслити й уточнити ключові акценти проблеми сенсу історії з позицій духовного досвіду сьогодення.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашої теми особливо цікава й промовиста історіософська концепція Карла Ясперса [1, с. 22 – 24, 32 – 98]. Філософ виокремлює три фази історії (показовий взаємоперегук, діалог з ідеєю М. Чмихова про три основні хронологічні частини у розвитку культури – від палеоліту до сучасної епохи [див.: 2]).

Перша фаза – доісторія. Це тривалий період, що охоплює час становлення людини – від виникнення мови й рас до початку історичних культур (кілька десятків чи й сотень тисяч років). Тоді в групах людей, що не усвідомлювали свого взаємозв'язку, відбувалося тільки повторюване відтворення життя, ще надто близького до природного, переважало позасвідоме. Ці групи були розкиданими



й роз'єднаними, існували паралельно. У їх середовищі панували локальні язичницькі культури (траплялося, вельми примітивні й жорстокі), мітології, культури. Загалом же культурні процеси, які тоді відбувалися, самі собою досягали часто різючих звершень, «одначе вони ніби сковані природним існуванням людей і постійно близькі до того, щоб знову зануритися в нього» [1, с. 94].

Друга фаза – локальні історії – охоплює події приблизно п'ятитисячолітньої давнини в Китаї, Індії, на Близькому Сході та в Європі. У цей час кілька великих культур (попри низку випадкових зіткнень) розгортаються також поки що паралельно. Це – окремі історії. Найзначніші їхні досягнення залишаються обмеженими рамцями вузького простору і часу. Вони розвиваються, гинуть і надовго або й назавжди забуваються.

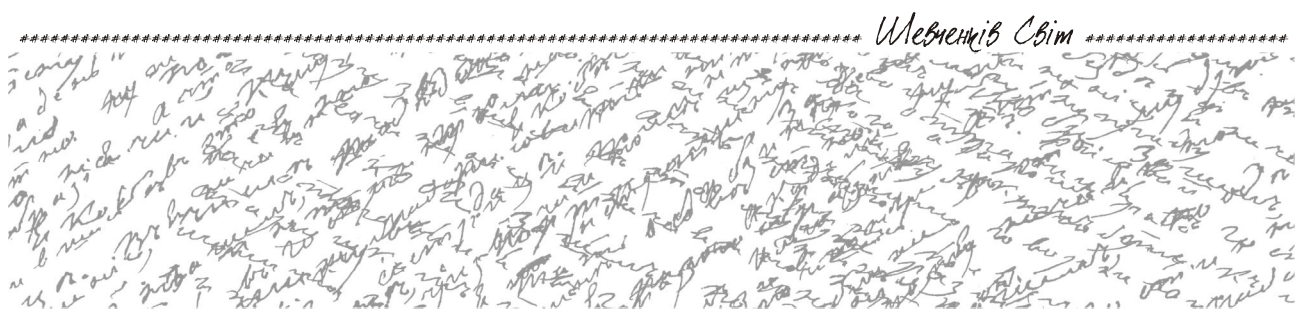
І ось раптом у межах цієї епохи на різних невеликих ділянках земної кулі (Індія, Китай, Палестина, Стародавня Греція) приблизно одночасно й незалежно один від одного чомусь спалахують процеси, що докорінно міняють життя, починають формувати єдину духовну основу людства, єдину світову історію й культуру. Цей період Ясперс називає «осьовим часом» – «до нього і від нього йдуть усі шляхи» [1, с. 93].

Тривалість цього часу, на думку дослідника, з 800 до 200 р. до н. е. Як на мій погляд, завершується цей чудотворний період дещо пізніше – у перші десятиліття нашої ери, з появою Ісуса. Тим паче, сам Ясперс вважає Його «останнім у ряду юдейських пророків, який усвідомлював свій зв'язок з ними» [1, с. 82].

Протягом цього часу утвердилися світові релігії, філософія прийшла на зміну мітологічній свідомості (уточню – архемітологічній), почала утверджуватися духовна (а не суто родова) спільнота.

Таку загальну зміну людського буття Ясперс влучно називає одухотворенням, її можна також назвати екзистенціалізацією свідомості. В осьовий час людина ніби прокинулася зі сну, започаткувала чітке, виразне мислення, вдалася до рефлексії, виказала недовіру до безпосереднього досвіду й емпіричних знань – на цьому ґрунті й проросло філософське мислення. Крім того, у кожній згаданій культурі автономно постали одні й ті ж найостанніші екзистенційні питання, людина усвідомила крихкість свого буття і водночас творила образи й ідеї, які уможливлювали її подальше життя, створила релігії порятунку. І грецькі трагіки, і давньогрецькі пророки, й індійські та китайські філософи переймаються проблемами меж людини, своїм безсиллям перед «останніми питаннями» – перед смертністю, перед таємницею фатальної вини людини. Особливо високо Ясперс оцінює пророків Палестини – через надзвичайно загострене самоусвідомлення особистості, через етичний патос, що був уже значною мірою вільний від культу та ритуалу.

Загалом спілкування людей в осьовий час виходить на екзистенційний рівень: «Завершилась епоха мітологічна (себто архемітологічна. – В. П.) з її самозаспокоєнням, з само-собою-зрозумілістю. Почалася боротьба проти міту (археміту. – В. П.) з боку раціональності й раціонального проясненого досвіду (логосу проти міту); боротьба за трансцендентного єдиного Бога проти демонів і боротьба проти неістинних подоб Бога через етичне обурення проти них... Людина більше не замкнута в собі. Вона невідома для самої себе, а тому відкрита для нових безмежних можливостей» [1, с. 23].



Пробудження духу є, за Ясперсом, початком спільної історії людства, яке доти було розділене на локальні, не пов'язані між собою культури. Отже, справжній зв'язок між народами – духовний, а не просто родовий, природний. Істинне ж духовне, екзистенційне життя народжується в межових ситуаціях, які ставлять перед людиною «останні запитання».

Те, що «осьова епоха» виявилася паралельно в різних, віддалених одна від одної культурах, служить для Ясперса найважливішим доказом саме духовної єдності людства.

Існує кілька спроб наукового пояснення такого паралелізму. Насамперед гіпотеза А. Вебера про вторгнення кочових індоєвропейських народів із Центральної Азії в Китай, Індію і на Захід. Але Ясперс наводить низку історичних фактів, які суперечать цій гіпотезі. Здійснюються також пошуки причин згаданих явищ у царині соціальних змін того часу. На це філософ резонно зауважує: «Соціальні умови прояснюють факт, але не дають йому кавзального пояснення. Позаяк певний соціальний стан сам належить до сукупного духовного феномена осьової епохи. Він являє собою умову, яка не веде з необхідністю до певних творчих результатів» [1, с. 24].

Гадаю, у цій ситуації багато чого прояснює судження Дж. Віко про єдину логіку становлення людського духу та окреслена К. Г. Юнгом автономність, закономірність й поступальність виявів архетипів колективного позасвідомого у людській душі.

Поява «осьового часу», за припущенням К. Ясперса, насамперед зумовлена впливом трансцендентних сил. Хоча водночас філософ не виключає, а, навпаки, заохочує пошук і раціональних пояснень цього феномену: «Може здатися, що я таким чином хотів довести втручання Бога, не висловивши цього явно. Зовсім ні. Позаяк це було б не тільки *salto mortale* пізнання і псевдопізнання, але й нав'язливістю щодо Бога. Швидше я хотів би лише стати на перешкоді зручному і геть не значущому розумінню історії як осягненого і необхідного поступального розвитку людства. Я хотів би зберегти питання нерозв'язаним і залишити місце для нових пізнавальних підходів... Здивування перед таємницею саме є плодотвірним пізнавальним актом і джерелом подальших досліджень» [1, с. 24].

Черговою продуктивною спробою пояснити феномен «осьового часу» – раціональною, але вже не раціоцентричною, а космоцентричною спробою – є, власне, ідея археолога М. Чмихова й геолога О. Слензака.

Вивчаючи космічний світогляд праукраїнців та інших народів, Чмихов спостеріг, що наші предки добре розуміли механізм впливу Всесвіту на земне буття. Періодично відбувається протистояння планет Сонячної системи (цикл триває близько шістнадцяти віків). У ці переломні моменти різко зростає напруга між Сонцем, Землею і Місяцем, зокрема частішають сонячні й місячні затемнення. Тоді ж відбуваються зміни земного клімату й суспільного життя. Як доводить науковець, ці знання предків переконливо потверджуються численними історичними, астрономічними, геофізичними та іншими даними. Загальнокосмічні зрушення збігаються зі стрімкими якісними перетвореннями довкілля й суспільства.

Який же механізм дії космічного на земне? Однією з відповідей на це запитання стала теорія геоплазми українського науковця О. Слензака (сформульована, до речі, задовго до ідеї Чмихова, ще 1984 р.). Слензак доводить, що жорстка структура кристалічних порід (кварців, ґранітів) під дією енергії тиску – завдяки



тектонічним процесам і взаємному тяжінню планет, яке повсякчас ритмічно коливає земну кору – руйнується на мікрорівні. На якийсь час електрони атомів сходять зі своїх орбіт, утворюючи разом із ядрами безладну суміш – геоплазму. Дуже швидко ядра й електрони знову формують стабільну систему, але це вже може бути зовсім інша, значно складніша атомарно-молекулярна комбінація, себто виникає нова речовина, нова якість.

Саме ця енергія мільйони років удосконалювала фізико-хімічні сполуки, витворювала життя на Землі й постійно підтримує, живить його. На зламах космічних циклів тектонічні процеси, а відтак і викиди геоплазмової енергії посилюються, спричиняючи не тільки кліматичні, а й суспільні, духовні зрушення [див. 3].

«Осьовий час» започатковує третю фазу – універсальну, світову історію. Вона досі значною мірою ще належить майбутньому. Хоча її обриси вже вгадуються в деяких тенденціях минулого й сьогодення. Це – потужні державні об'єднання в історії (імперії) та великі, з універсальним мисленням люди, які висловлюють ідеї, що є вирослими з коренів свого народу образами людської сутності взагалі. Тому думки цих людей і саме їх існування звернені до всього людства.

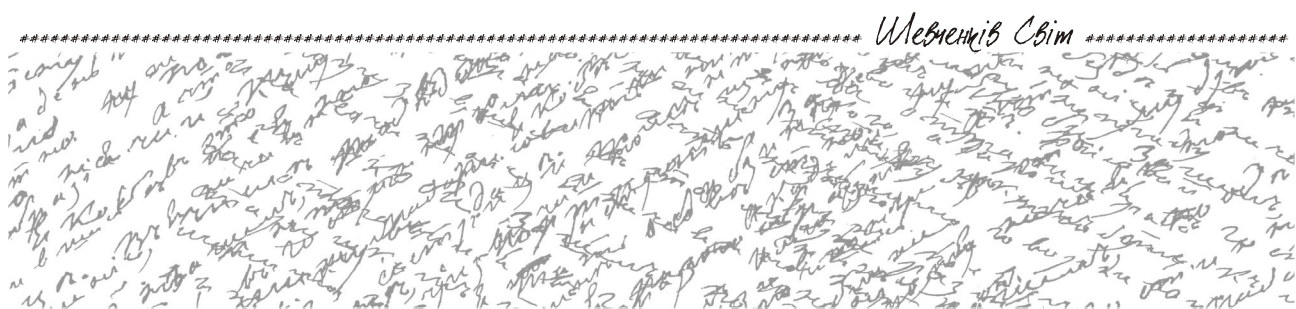
Ясперс пише: «У третій фазі виступає єдність цілого, за межі якого з огляду на його остаточну просторову замкнутість вийти уже неможливо. Передумовою тут служить реалізована можливість всесвітнього спілкування. Ця фаза – ще не історична реальність, але вгадування майбутніх можливостей, тому вона не може бути предметом емпіричного дослідження, а служить лише матеріалом для начерку, в основу якого покладено усвідомлення теперішнього і сучасної нам ситуації» [1, с. 95].

Першим після «осьового часу», на думку Ясперса, могутнім зрушенням людської культури стало ствердження науки й техніки, починаючи з XVI – XVII ст. Воно призвело до того, що у XX столітті світ «став єдиною сферою спілкування» і тепер «наполегливо вимагає політичного об'єднання» [1, с. 52].

Продовжуючи логіку мислителя, маємо всі підстави заявити, що – на доповнення й зрівноваження першого, раціонального – у XIX – XX століттях відбулося друге, уже духовне зрушення, яке уможливило розвиток потужної екзистенційної традиції у філософії, мистецтві, гуманітаристиці, у суспільній свідомості загалом.

Висновки. Отже, у третій фазі історії, як її описує Ясперс, явно проступають риси нової епохи – епохи духу, перші кроки якої вгадували ще Т. Шевченко, Ф. Достоєвський, В. Соловйов, М. Бердяєв, К. Г. Юнг, Е. Нойман, епохи постмодерності з її «постісторичним», універсалістським світосприйманням.

Особливо яскраву, художньо зриму модель приходу цієї епохи представляє у своїй творчості Т. Шевченко. Поет свято переконаний: зло може бути подолане і буде подолане тільки у співтворчому чині Бога і людини. А це станеться лише тоді, коли людина – нація – людство (родина) «прокинеться» – згадають свою найвищу місію: досотворення разом з Богом світу (див. Буття. – 1:26). Дві грані цього світотворчого процесу, діалогу – людську і Божу – геніяльно розкрито (і накликає) у віршах «Як умру, то поховайте...» (який деякі дослідники не без підстав пов'язують із циклом переспівів «Давидові псалми», іменують його останнім, уже не переспіваним, а авторським псалмом циклу) та в переспіві («подражанні») «Ісаія. Глава 35».



Як разюче засвідчує цей вірш, поета приголомшує, захоплює неуявлено величне чудо преображення світу, відновлення Господом гармонії, раю на Землі. У кожному рядку, у кожному образі й слові, переливі звуків і барв, у збликах асонансів, алітерацій і рефренів, у спалахах інтонаційних окликів цього істинно візіонерського твору вчувається мелодія, вбачається сяйво наближення тієї гармонії (що так нагадує ще тоді не народжені синестезійні шедеври І. Стравинського і М. Чюрльоніса).

Підносячись духом у стані наслання до рівня біблійних пророків, поет провидить: Господь наділить людей фізичною й духовною досконалістю (зцілить, зростить розчакнуту людську душу): «Незрячі прозрять, а кривие / Мов сарна з гаю, помайнуть / Німим отверзуться уста; / Прорветься слово, як вода» [4, с. 283-284]. А вже досконала (ціла) людина оживить «зцілющою водою» землю, сплюндровану «лукавими чадами» (знову зацентровано християнську символіку води, як і в поезії «Як умру, то поховайте...»), поверне їй багатство і красу: «І пустиню опанують Веселії села» [4, с. 284].

Досконалій людині «вольнії, широкії Скрізь шляхи святії Простеляться» [4, с. 284], тобто відкриється істина, сенс буття, таїна безберегового щастя. Але «не найдуть шляхів тих владики», у цьому буде їхня найтяжча кара – у позбавленні майбутнього, у скінченності. Довготерпеливі ж учорашні раби «без гвалту і крику» (ще раз підкреслено незлобивість, добродушність преображення) увійдуть тими шляхами Господньої істини в Еденський сад, і вся земля стає раєм.

Як житимуть люди після того, як буде зруйновано піраміду суспільного зла? На це запитання Шевченко дає стислу, зате ємнісну відповідь у двох останніх рядках вірша «Бували війни й військовії свари»:

*А ми помолимося Богу  
І небагатії, невбогі [4, с. 368].*

Отже, люди за чистотою душ наблизяться до апостолів, до Пречистої Діви і тоді щирою молитвою відновлять безпосередній зв'язок зі Всевишнім, а з Його допомогою навчатися нарешті бачити золоту середину (стануть «і небагатії, невбогі»), тобто здобудуть ту максимальну частку гармонії, яка лише можлива у цьому світі.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс ; [пер. с нем. М. Левиной]. – Москва : Политиздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.).
2. Чмихов М. Давня культура : [навч. посіб.] / Микола Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с.
3. Васильченко С. На порозі нової епохи / С. Васильченко // День. – 1997. – 29 лип. – № 131. – С. 4.
4. Шевченко Т. Повне зібрання творів. У 12 т. Т. 2. Поезія 1847 – 1861 / Тарас Шевченко ; [редкол.: М. Жулинський (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 2003. – 784 с.

#### Summary

*The attempt is made to systematize and deepen defining aspects of the meaning of history from the standpoint of spiritual experience today in the article by V. Pakharenko „Why are we live? What are you wish?“ (The questions of the meaning of history: emphasizing key*



aspects)". K. Jaspers's, M. Chmikhov's historiosophical concepts and the theory of heoplazma by O. Slensak are analysed by author. He pays attention on the attention to the phenomenon of „axial age" and the third – Universal – phase of history. The „time axis" interprets as an approval of the spiritual community, philosophical worldview in the article. This time was as a change of the archemythological and named as a time of consciousness's existentialisation. Greek tragedians, Old Jewish prophets, Indian and Chinese philosophers concerned with problems of man's limits, own impotence before the „latest issues" – before the mortality, the secret fatal fault of man. The most important evidence of the spiritual unity of mankind is „time axis", it appeared simultaneously in different, distant from each other cultures. G. Viko's statements about the formation of the human spirit, C. G. Jung's autonomy, regularity and as progressive expressions of archetypes about collective outside conscious in the human soul are explained the nature of such simultaneity. According to Jaspers, the strengthening of science and technology became the first powerful change of the human culture after „time axis", beginning from XVI – XVII century. The second spiritual change was on the additions and balancing of the first rational factor in the XIX – XX century. It made possible the development of a strong tradition of existential philosophy, arts, humanities, social consciousness in general. The artistic vision of this era in the works of Taras Shevchenko is confirmed the main thought.

The evil can be overcome and will be overcome only in the union of God and man. It's possible when the man – nation – humanity (family) remember the great mission: creation the World with God. Two components of the World's creative process, to the dialogue with God and man revealed in his poetry „When I die, bury me..." and in the „Isaiah. Chapter 35".

**Keywords:** sense of history, K. Yaspers, M. Chmikhov, prehistory, local history, „time axis", God, Christ, existential communication, heoplazma, T. Shevchenko, „visionation".

\*\*\*\*\* *Меморіал Сбін* \*\*\*\*\*  
The bottom section of the page contains a decorative footer. It features a horizontal line of asterisks followed by the text "Меморіал Сбін" (Memorial Sbin) written in a stylized, handwritten font. Below this text, there is a dense, overlapping area of illegible handwritten text in the same style, which appears to be bleed-through or a secondary layer of text.